

ბატონიშვილის ბიბლიოთეკა

ციტირებისთვის:

ფინისი ჯ. მ., „ბუნებითი სამართლის ტრადიცია“, დ. გეგენავას თარგმანი,
ჟურნ. „სამართლის მეთოდები“, N1, 2017

ელექტრონული იურიდიული ბიბლიოთეკა www.princelibrary.ge

შექმნილია USAID/PROLoG-ის ფინანსური ხელშეწყობით

სულხან-საბა ორბელიანის
ფონდის ფონდი

USAID
ამერიკელი ხალხისგან

EAST • WEST
MANAGEMENT
INSTITUTE

კანონის უზენაესობის მხარდაჭერა
საქართველოში (PROLoG)

„ბუნებითი სამართლის ტრადიცია“*

ჯონ მ. ფინისი

დიმიტრი გეგენავას** თარგმანი

ბუნებითი სამართლის ტრადიციაზე საუბარს ნაკლებად აქვს აზრი. „ბუნებითი სამართალი“ (ეთიკის, პოლიტიკის, სამართლისა და იურისპრუდენციის კონტექსტში) უბრალოდ ნიშნავს მართებული წინადადებების ერთობლიობას, რომლებიც განსაზღვრავს ადამიანურ სიკეთეს, მართებული არჩევანის ზოგად მოთხოვნებსა და ამ ზოგადი მოთხოვნებიდან გამომდინარე, სპეციფიკურ მორალურ ნორმებს, რამდენადაც ისინი გარკვეულ ძირითად სიკეთებთანაა კავშირში. არსებობს ბუნებითი სამართლის თაობაზე თეორიისა და თეორიზების (და ამგვარი თეორიზების თანამედროვე ნიმუშის, გადანაცვტილების წამძღვარება ამ ტრადიციის კლასიკასთან შესაბამისობაშია) ტრადიცია. „ბუნებითი სამართლის თეორიის ტრადიციას“ სამი მთავარი მახასიათებელი აქვს:

პირველი, ეთიკური სკეპტიციზმის, დოგმატიზმისა და კონვენციონალიზმის კრიტიკა და უარყოფა;

მეორე, დესკრიფციული და ამხსნელი საზოგადოებრივი თეორიების (მაგ., პოლიტიკური მეცნიერება, ეკონომიკა, იურისპრუდენცია...) მეთოდოლოგიების ნათელყოფა;

მესამე, უფლებისა და სამართლიანის აგრეგაციული კონცეფციების კრიტიკა და უარყოფა (მაგ., კონსეკვენციალიზმი, უტილიტარიზმი, კეთილდღეობის მაქსიმალიზაცია, „პროპორციონალიზმი“...)

იურისპრუდენციაში, ტრადიციასთან დამოკიდებულება არგუნებს:

(1) როგორ ივარაუდებს სამართლის გაგება საზოგადოების, სამართლიანობისა და უფლების, და ხელისუფლების, როგორც არჩევანისა და ქმედების მიზეზთა, პრაქტიკულ გაგებას (მაგ., არსის, სიკეთის გაგება);

* თარგმანი შესრულებულია შემდეგი გამოცემიდან: John M. Finnis, The “Natural Law Tradition”, Journal of Legal Education, Vol.36, 1986.

** სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, დავით ბატონიშვილის სამართლის ინსტიტუტის დირექტორი, JMG & Partners-ის მმართველი პარტნიორი.

ფინისი, ბუნებითი სამართლის ტრადიცია

(2) სამართლის განსაზღვრება (მაგ., ვილაციების გაგებათა შეჯამება) როგორ შეიძლება და უნდა მოიცავდეს მითითებას მორალურ ფუნქციებსა თუ სამართლის არსზე (განსაკუთრებით, თუმცა არა მხოლოდ, სამართლის უზენაესობის პროცედურულ იდეალებზე), იურისტების მიერ იურისპრუდენციის დაუფლების პროცესში ამორალური კანონების გამორიცხვის გარეშე;

(3) როგორ გამომდინარეობს პოზიტიური კანონები ბუნებითი სამართლიდან (მორალური პრინციპებიდან), როგორც მინიმუმ ორი რადიკალურად განსხვავებული გზით;

(4) უსამართლო კანონებს, კანონებად არსებობისას, როგორ შეუძლიათ შექმნან მორალური ვალდებულებები, მაგრამ ყოველთვის მოიშორონ მორალური ავტორიტეტი (და ამგვარად, ხასიათის ნაწილი), რაც კანონებს, კანონიერად შექმნის წყალობით, ხასიათობრივად აქვთ.

A. ეთიკური სკეპტიციზმის, დოგმატიზმისა და კონვენციონალიზმის წინააღმდეგ

(a) ძირითადი ადამიანური სიკეთიდან (სიმართლე და ცოდნა) მინიმუმ ერთის სკეპტიკური უარყოფებიც კი თვითუარყოფიანა. ბუნებითი სამართლის თეორია არის თეორია, რომელიც ცდილობს, გაითვალისწინოს ის ფაქტი, რომ ამის გაკეთება (ან გამოკითხვა) საყურადღებოა. თეორიები, რომლებიც არ ტოვებენ სივრცეს თავიანთი არსებობის, ან მათივე ღირებულებების მიდევნების ფაქტისთვის, თვითუარყოფილები არიან.

(b) ძირითადი ადამიანური სიკეთის ან/და პრაქტიკული მიზან-შეწონილობის მოთხოვნათა თაობაზე თანამედროვე სკეპტიციზმთა უმეტესობა ეფუძნება „არსიდან“ „ჯერარსამდე“ ლოგიკურად აკრძალულ გადასვლას (რაც, თანამედროვე ეპოქისთვის ჩვეულებრივი მახასიათებელია). მაგალითისთვის:

- მსურს X-ის დამტკიცება, ასე რომ X კარგია (საყურადღებო... ან მავალდებულებელი.., ან...)
- მევალება, მივიღო, ავარჩიო, შევადარო, გადავწყვიტო... პრაქტიკული პრინციპი, რომ X... ასე რომ, X უნდა შესრულდეს
- თანამედროვე აზროვნებაში/თანამედროვე საზოგადოებაში, X ფართოდ მიიჩნევა, როგორც [არა] კარგი/მავალდებულებელი, შესაბამისად, X არის [არა] კარგი/მავალდებულებელი.

- X არაა უნივერსალური/საყოველთაოდ მიჩნეული, როგორც კარგი/მავალდებულებელი.

ექსპტლიციტური ბუნებითი სამართლის თეორია შეიმუშავეს პლატონმა და არისტოტელემ, სწორედ როგორც ამათი მსგავსი, *non sequiturs* კრიტიკა. ეს თეორეტიკოსები და მიმდევრები, როგორც აქენელი, მხედველობაში იღებენ არსსა და ჯერარსს, ფაქტსა და ღირებულებებს შორის განსხვავებას, გაცილებით უფრო მეტი სიფრთხილით, ვიდრე, მაგალითად, დევიდ ჰიუმი. სანინალმდეგო მტკიცებები მითია და მცდარი ნაკითხვა.¹

სკეპტიციზმის კრიტიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული თანამედროვე იურისპრუდენციის მთავარ სტრატეგიასთან: ყურადღება მიმართულია არა უბრალოდ სტრუქტურის, პრაქტიკის ან გრძნობის გარეგან მხარეზე, არამედ ხასიათობრივ მიზეზებზე, რომელთა გამოც ხალხს უნევს, იმოქმედოს ისეთი გზებით, რომლებიც გამორჩეული სოციალური ფენომენის (როგორიცაა სამართალი) დაფუძნებამდე მიდის. იურისპრუდენცია სასამართლო გადაწყვეტილებათა დასაბუთების სახეებს უზრუნველყოფს.

შენიშვნა: დაკავშირებულია რა ჭეშმარიტებასთან, ბუნებითი სამართლის თეორია სრულიად განირჩევა პოლიტიკური, მათ შორის, კონსერვატიული, ლიბერალური, რადიკალური და ა.შ. მოძღვრებებისგან.

B. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მეთოდოლოგიაზე

გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ „ანალიტიკური იურისპრუდენცია“ თუ „სამართლის დესკრიფციული სოციოლოგია“, შექმნილი ბენტამის, ხოლო განვითარებული ოსტინის, კელზენის, ვებერის, ჰარტის, რაცისა და სხვათა მიერ, მეთოდოლოგიურ თვითნებობას თავს აღწევს მხოლოდ, ანალიზს, აღწერასა და ახსნაში გამოყენების მიზნით, კონცეფციათა შერჩევასა ან/და ფორმულირებაში უდავო შეფასებათა წინასწარჭვრევით. თუმცა იგი მიმართულია თვითნებობისკენ, რამდენადაც (ბენტამის, ოსტინისა და კელზენის შემთხვევაში) უარყოფს და ახშობს ამ შეფასებებს, ან (ვებერისა და ჰარტის შემთხვევაში) მათ არაგანხილვად შესაძლებლობებად ან წინასწარ ვარაუდებად აცხადებს.²

¹ ბოლო ორი წინადადების ტექსტობრივი დადასტურებისთვის იხ., Finnis J., *Natural Law and Natural Rights*, 330-38, 470-48, 53-55. (Oxford and New York, 1980).

² იხ., Finnis J., *supra* note 1, chapter I; და John Finnis, *On “Positivism” and “Legal Rational Authority”*, *Oxford J. Legal St.* 74-90 (1985).

ფინისი, ბუნებითი სამართლის ტრადიცია

ბუნებითი სამართლის თეორია სრულად აღიარებს დესკრიფციულ/ამხსნელ სოციალურ მეცნიერებებს (რომლისთვისაც არისტოტელეს „პოლიტიკის“ ძირითადი ნაწილი ადრეული მოდელია), სოციალურ წესრიგში უფლებისა და სიკეთის თაობაზე გამამართლებელი/კრიტიკული პრაქტიკული მსჯელობისგან სრულიად განსხვავებულს. თუმცა ბუნებითი სამართლის თეორია ამტკიცებს, რომ სოციალური დესკრიფციისა და ახსნისთვის შინაარსის ჩამოყალიბება და შერჩევა არის და (სანამ ისინი შეზღუდულად რჩება) უნდა იყოს ნახელმძღვანელები შეფასებებით, ადამიანურ მდგომარეობათა თაობაზე რომელი კრიტიკული რეფლექსიაა კრიტიკულად დამტკიცებული.

მოკლედ, ბუნებითი სამართლის თეორია ცდილობს, იმოქმედოს ღიად, კრიტიკულად და განხილვით, რასაც სხვა ანალიტიკური და დესკრიფციული თეორიები მალულად და დოგმატურად აკეთებენ. როცა ერთი აღიარებს განსაზღვრებათა მეთოდს, რომელიც არისტოტელემ გამოიყენა (ცენტრალურ და მეორეულ შემთხვევებში, პრაქტიკული გონიერების მქონე პიროვნების მიერ განსჯილი), მას შეუძლია დაინახოს, რომ მისი საზოგადოებრივ-მეცნიერული მეთოდოლოგია (როგორც მისი ისტორიოგრაფიულად პრიმიტიული გამოვლინებებისგან განსხვავება) გაცილებით უფრო სოფისტურია და უფრო ღია ახალი მონაცემებისა და გაუმჯობესებული გაგებისთვის, ვიდრე ამ სფეროში არსებული თანამედროვე შრომების უმრავლესობა.

C. უფლების აგრეგაციული თეორიის კრიტიკა

უფრო მნიშვნელოვანი (ეთიკისთვის, პოლიტიკური თეორიისა და იურისპრუდენციისთვის) ვიდრე ადამიანურ სიკეთეთა მოცემულობაა, არის ეთიკური რეფლექსიის მეორე დონის მოცემულობა, რომელიც განსაზღვრავს „პრაქტიკული მიზანშეწონილობის მოთხოვნებს“ ან „პასუხისმგებლობის სახეებს“. თანამედროვე ეთიკისა და იურისპრუდენციის მოსაზრებათა უმეტესობა არაკრიტიკულად უშვებს, რომ მიზანშეწონილობა სიკეთეებისა თუ ღირებულებების აგრეგაციას მოითხოვს. თუმცა უბრალო სიკეთეების (პროექტების, ან პირდაპირ განსაზღვრული ვალდებულებების შესრულება) მიერ ჩამოყალიბებული კონტექსტების მიღმა, მორალურად თუ პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი არჩევანის მდგომარეობებში არ არსებობს წმინდა უდიდესი სიკეთე ან ნაკლები ბოროტება, რომელთა აგრეგაციული დაანგარიშება ან განსაზღვრა შეიძლება. რწმენა, რომელიც არსებობს, არა უბრალოდ პრაქტიკულად ქიმერული, არამედ თავისუფალ არჩევანთან შეუთავსებელი და შეუსაბამოცაა.

ადამიანის უფლებებსა და ინსტიტუტებს, როგორც სამართლის უზენაესობას, დაშვებულად აქვთ ფორმა, რომელსაც ისინი ახორციელებენ უბრალოდ იმდენად, რამდენადაც აგრეგაციული ეთიკურ/პოლიტიკური მეთოდები დაუშვებელია გაუმართლებელია. „ადამიანურობის“ პატივისცემისა და პატიოსნების კანტისეული პრინციპები გაცილებით უფრო მიზანშეწონილია, ვიდრე ბევრი უტილიტარისტული, მაგრამ საჭიროებენ (და შეუძლიათ მიიღონ) მხარდაჭერას, ადამიანური ბუნებისა („ადამიანურობა“) და ძირითადი ადამიანური სიკეთეებიდან ნაწარმოები — ძირითადი პრაქტიკული პრინციპების ხარჯზე.

ძალაუფლების სახელშეკრულებო ფორმების ან ნებაზე დაფუძნებულ ხელშეკრულების თეორიებზე უფრო სიღრმისეულად, ბუნებითი სამართლის თეორიას შეუძლია მოგვცეს ტრადიციული იურისპრუდენციის პრობლემების უკეთესი ანგარიში, როგორიცაა მბოჭავი ჩვეულებების (როგორც საერთაშორისო სამართალში) ჩამოყალიბება, რეგულაციებს შორის სამართლის განგრძობადობა, *de facto* ხელისუფლებათა ძალაუფლება, სახელშეკრულებო და სხვაგვარ ვალდებულებათა შორის ურთიერთობები, დელიქტსა და ზიანის ანაზღაურების სხვა სქემათა შორის ურთიერთობები და ა.შ.

D. შენიშვნა იურისპრუდენციის სწავლებაზე

იურისპრუდენცია, ჩემი აზრით, შესაძლებელია კარგად იქნეს წარმოდგენილი „სამართლის შესავლის“ კურსებში:

(a) რათა აჩვენოს სამართლის უზენაესობის პროცედურული/საკონსტიტუციო სტანდარტები (კარგად გადმოცემული ფულერის „სამართლის მორალურობაში“, II და VI თავები) სამართალს (და ჩვენს სამართალს) როგორ უკავშირებს პოლიტიკურ თეორიას (და ჩვენი სახელმწიფო მოწყობის რწმენასა და ვალდებულებებს) და რა მცირე მოცულობითაა მაღალ სპეციფიკურ და საკამათო სამართლებრივ წესებსა და ინსტიტუტებს;

(b) რათა აჩვენოს კერძო სამართლის ინსტიტუტები, როგორიცაა ზიანი, ხელშეკრულება ან გადახდისუუნარობა, როგორ წარმოადგენს მორალურ კონცეფციებს, გავითარებულს ნაწილობრივ გამოყენებით, ნაწილობრივ *განსაზღვრებით* (კონსტრუქციული, არადედუქციური და ამ გაგებით, „თავისუფალი“, ზოგადი ცნებების იმპლემენტაცია თუ სპეციფიკაცია), და შემდეგ ნაწილობრივ კონსისტენციის განხილვებით, რაც ნაწილობრივ დედუქციურია.³

³ იხ., მათ შორის რეფლექსიები გაკოტრების სამართალზე Finnis, *supra* note 1, 188-93.

ფინისი, ბუნებითი სამართლის ტრადიცია

„იურისპრუდენციისადმი“ მიძღვნილი კურსები საჭიროა უშუალოდ იქნეს დაკავშირებული ზემოთ მოცემულ მეთოდოლოგიურ საკითხებთან, როგორც გარკვეულ იურისტთა (ნაკლებად მნიშვნელოვანია, რომელი სუბსტანციური იურისტის, ცოცხალის თუ გარდაცვლილის) სასარგებლო ნაშრომებზე რეფლექსიის ფარგლებთან. ამ საკითხებზე რეფლექსია „ბუნებითი სამართლის თეორიაზე“ რეფლექსიაა; უფრო მეტიც, იგი (რაც არ უნდა იარლიყი მიაწეონ) ბუნებითი სამართლის თეორიის *განხორციელება* — სანამ, რა თქმა უნდა, წინასწარ განისაზღვრება, რომ პასუხები სკეპტიციზმის ან „თანამედროვე პიროვნული კონვენციონალიზმის“, ან მეთოდოლოგიური პაროქიალიზმის ან სამართლიანობის ზოგიერთი წმინდა აგრეგაციული თეორიის სასარგებლოდ გაიცემა.